

KÖNYVTÁRBÚVÁRLATOK AUSZTRIÁBAN.

CSONTOSI JÁNOSTÓL.

Az 1888-dik év őszén, a Nemzeti Múzeum segélyezésével, a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok felderítése érdekében néhány osztrák könyvtárban tettem kutatást. Nevezetesen megvizsgáltam a bécsi császári udvari, a bécsi herczeg Liechtensteinkönyvtár, a klosterneuburgi ágostonrendiek és a zwettli ciszterciták könyvtárának néhány codexét, melyeket eddig csak az irodalomból ismertem.

Ezen kutatásaim eredményéről óhajtok a jelen közleményben beszámolni.

a) *Bécsi cs. kir. udvari könyvtár.*

Ismeretes, hogy a bécsi császári udvari könyvtár a magyarországi vonatkozású középkori codexeknek valóságos tárháza, melyben a magyar bűvár, ha alapos készultséggel fog feladatához, mindig új és ismeretlen adatokat talál.

Tudva van ugyanis, hogy a bécsi császári udvari könyvtár alapját I. Maximilián császár azon könyvekkel vetette meg, melyeket Mátyás király budai könyvtárából ennek halála után II. Ulászló és II. Lajos uralkodása alatt és a mohácsi vész után szerzett.

Erről tanuskodik az udvari könyvtárnak 1663-ból származó, ma is látható emléktáblája, hol a többi közt ez áll: «Bibliothecam Caesaream Vindobonensem magna ex parte librorum Sere-nissimi Regis Hungariae Mathiae Corvini . . . locupletatam . . . fundavit etc., továbbá Mátyás királynak azon márvány relief arcze-kepe, melyet 1726-ban, midőn az udvari könyvtár mostani palo-

táját építették, annak emlékére, hogy az udvari könyvtár főképen Mátyás könyvtárából gyarapodott, a díszteremben állítottak fel, hol az jelenleg is látható.

Ezen adatokból következtethetjük, hogy a Corvinából a bécsi udvari könyvtárba került könyvek száma igen jelentékeny volt, mert csak ez indokolja az emléktábla felírását és Mátyás arczképének a díszteremben való elhelyezését, és semmikép sem redukálható csupán azon 30 Corvin-codexre, melyeket a bécsi császári udvari könyvtárban ekkorig ismerünk, mivel ezekből alig tiznek van közvetlen budai provenienciája, míg a többi 20 későbbben és pedig harmadik, negyedik kézből került az udvari könyvtárba.

Micsoda codexek és ösnyomtatványok kerültek azonban Mátyás könyvtárából a bécsi császári udvari könyvtárba, mely a mult században a magyarországi szerzetesrendek saecularisatiójából is jelentékeny gyarapodást nyert, nem is említve azt, hogy Budavár 1686-dik évi visszavétele alkalmából a várban talált mintegy 400 kötet kézirat és nyomtatvány szintén a bécsi udvari könyvtárba vándorolt, ezt nálunk ekkorig rendszeresen még senki sem vizsgálta, ennek felderítésére én tettem meg néhány évvel ezelőtt az első kísérletet és pedig kedvező sikerrel.

Midőn ugyanis a «Magyar Könyv-Szemle» 1884-diki folyamában a bécsi udvari könyvtár hazai vonatkozású kézirateit, a könyvtár nyomtatott Catalogusa alapján ismertettem, azt tapasztaltam, hogy a catalogus csak a kéziratok tartalmát sorolja fel, de ezeknek kötését, czimerét és egykorú bejegyzéseit, melyek a provenienciára nagy fontossággal birnak, nem említi, s így a könyvtárban levő hazai vonatkozású kéziratokról kimerítő tájékozást nem nyújt. A catalogus szerint a bécsi udvari könyvtár hazai vonatkozású kézirateinak száma 981 kötetre megy, mely számban a görög és keleti nyelvű codexek nincsenek befoglalva.

E szám azonban jelentékenyen fog gyarapodni, ha a könyvtár 6000-re menő középkori codexeit a provenientia szempontjából megvizsgáljuk, s ezekben a jellemző magyar és Corvin-kötéseket, a magyar középkori könyvkedvelők czimereit és az egykorú bejegyzéseket kísérvük figyelemmel.

Ez hosszú és fárasztó munka, mert a bécsi könyvtár mostani viszonyai mellett 50-nél több codexet nem lehet naponkint megvizsgálni, de azért igen hálás feladat, melynek eredményétől a

magyar középkori könyvtárakra és a hazai ez időbeli művelődés-történetre egészen új és ismeretlen adatokat várhatunk.

Ezen irányban öt évvel ezelőtt kezdtem meg a bécsi udvari könyvtárban a kutatást, stichpróbát tettem a gyűjtemény középkori codexei közt, kiválasztva ezekből 100-at, melyeket aztán egyenkint a provenientia szempontjából megvizsgáltam.

Az eredmény igazolta feltevésemet. Az átnézett kéziratok közt találtam 2 ismeretlen Corvin-codexet, melyeket a könyvtár nem ismert olyanoknak, találtam 2 codexet Janus Pannonius címerével, melyek egészen ismeretlenek, továbbá codexeket Zsigmond császár és V. László könyvtárából, valamint Vitéz János, a budai domonkosok és más magyarországi középkori könyvtárakból származó ismeretlen codexeket.

Ezen kutatásaimat kedvező alkalommal folytatni fogom és biztos vagyok benne, hogy az eredmény még kedvezőbb lesz.

Kétségtelennek tartom ugyanis, hogy Mátyás király könyveivel Bécsbe kerültek más magyarországi középkori könyvgyűjtők könyvei is s különösen kerültek ide a Corvina régi görög és latin codexei, melyekre Mátyás különös sulyt fektetett, de melyeket miután címer nem volt rajtuk, csak a jellemző kötés, vagy egykorú bejegyzés alapján lehet felismerni. Ezért szükséges a középkori codexeket a provenientia szempontjából megvizsgálni. Ezen irányban a bécsi udvari könyvtár még sokáig kimeríthetetlen aranybánya lesz reánk nézve, hol a hazai kutató a magyar középkori culturtörténetre mindig új és ismeretlen dolgot fog találni.

* * *

Ezeknek előrebocsátása után 1888-dik évi tanulmányutamra áttérve, jelenthetem hogy a bécsi császári udvari könyvtárban a múzeumi könyvtár fényképmásolat-gyűjteménye számára lefényképeztettem a következő Corvin-codexek czímlapjait, melyek Beatrix királyné arczképét tartalmazzák:

a) *Agathias de Bello Gothorum a Christophoro Persona e Graeco in Latinum traductus et Beatriei reginae Hungariae dicatus.* Két czímlap.

b) *Ant. de Bonfinis: Symposion de virginitate et pudicitia conjugali Beatriei reginae dicatum.* Egy czímlap.

Ezen két Corvin-codex az 1882-diki országos könyvkiállítá-

son bemutatva nem volt. Én kutattam fel 1884-ben. Lefényképezésével a múzeumi könyvtár fényképmásolat-gyűjteménye gyarapodik s a Corvin-másolatok kiegészítést nyernek.

Ugyancsak az udvari könyvtárban értesültem egy 1474-ből való magyar nyelvemlékről, mely irodalmunkban egészen ismeretlen s a könyvtárban a legújabb időben került napfényre.

Ez egy négy 4-edrétti papirlevélből álló töredék, mely apáczák számára irt szabályokat foglal magában. Iratott 1474-ben, tehát nyolcz évvel később, mint a müncheni codex, mely 1466-ban készült és a legrégebb keltezett magyar kézirat. A töredék akkor dr. Kluch János könyvtári amanuensis urnál volt meghatározás végett, ki földink lévén, kérésemre készséggel megígérte, hogy a töredéket, melyet feltalálója után Birk-töredéknek neveztünk el a «Magyar Könyv-Szemlé»-ben fogja részletesen ismertetni.

Feladatunk lévén a bécsi udvari könyvtárral minél élénkebb összeköttetésbe lépni, hogy az itt levő hungaricák kutatóinknak könnyen hozzáférhetők legyenek, kedves kötelességemnek tartottam ezen új nyelvemlék feltalálása alkalmából az udvari könyvtár nagy-érdemű igazgatója iránti hálámat akképen kifejezni, hogy a töredéket ő róla elnevezve, nevét irodalmunkban megörökítjük; dr. Kluch úrban pedig, mint a töredék ismertetőjében, az érdeklődést irodalmi ritkaságaink iránt fölkeltve, őt irodalmunknak megnyerjük.

A töredéket azóta a Nemzeti Múzeum könyvtára számára le fényképeztettük s dr. Kluch úr azt a «Könyv-Szemle» 1889-diki folyamában ismertette.

b) *Bécsi császári hitbizományi könyvtár.*

Ezen könyvtárról négy ivréti kötet nyomtatott jegyzék jelent meg, mely a Nemzeti Múzeum könyvtárában megvan. Ezen jegyzékből a kéziratokról szóló részt megvizsgáltam s belőle négy oly codexet választottam ki, melyekről alapos gyanúm volt, hogy vagy a Corvinából vagy pedig Vitéz könyvtárából származnak.

Ezeket a hitbizományi könyvtárban megvizsgálva azon eredményre jöttem: hogy a négy codexből az egyik herczeg Sforza, a másik herczeg Gonzaga könyvtárából származik; de a másik kettő magyarországi vonatkozású és pedig az egyik Mátyás király, a másik pedig Garázda Péter humanista és Mátyás király rokonának könyvtárából való.

Ezen két codex a hitbizományi könyvtár katalogusában így van leírva:

a) Titi Livii Patavini de bello Macedonico libri 10, seu historiarum libri 30—40.

Cod. membr. saec. XV. fol. 170 in folio, litteris initialibus pictis et deauratis, in prima margine picturis nitidis et scuto gentilicio ornatus. (N. 10., 489.)

b) Artium Aurelii Cornелиi Celsi libri sex, quae ratio medicinae potissima sit et quemadmodum sacra agere conveniat.

Cod. memb. saec. XV. fol. 200 in folio, bene servatus, nitidissime exaratus, cum litteris initialibus depictis. In calce: Exscriptus Florentie absolutusque VI. Nonas Julias, anno salutis 1471.

Ezen két codexből az első a címlapon Mátyás király szívpaizs nélküli, M. A. betűs monogrammal ellátott, címérével van díszítve, melyet a katalogus szerkesztője nem ismert, a végén pedig a másoló neve így fordul elő: Johannes Franciscus de Sancto Gemminiano.

Ugyanennek a Corvin-codexnek pendantja van a bécsi császári udvari könyvtárban s Liviusnak I. decasát tartalmazza. Ezt is Joannes Franciscus de Sancto Gemminiano másolta s címlapja, címere és egész kiállítása a hitbizományi példányhoz hasonló.

Ezen két Corvin-féle Liviuson kívül még egy harmadik Corvin-féle Livius-codexről van tudomásom, mely Angliában *Sir Thomas Philipps* cheltenhami magánkönyvtárában őriztetik, *Liviusnak De secundo bello Punico* című munkáját tartalmazza, s melyet szinte Joannes de Sancto Gemminiano másolt, mint ez a colophonban olvasható: «Johannes Franciscus Gemminiane(nsis) est scriptor».

Ezen három Corvin-codexet tehát ugyanazon másoló készítette.

A második Celsus-codex Garázda Péter számára készült, kinek jellemző kötését a borítéktáblán viseli. Másolta Fontius Bertalan humanista, ki Mátyással és Janus Pannoniussal élénk érintkezésben volt s kinek kezétől két signált és öt nem signált codexet ismerünk. A hitbizományi példány nincsen signálva, de az írás kétségkívül a Fontiusé. Az első lapon a címérnek szánt hely nincs

kitöltve, épen mint a prágai Garázda codexben, melyen rajta van az egykori tulajdonos névbejegyzése, de a kétségtelen Garázda-kötés tanusítja, hogy az ő könyvtárából származik. Van tehát három Garázda-codexünk. Egy Prágában Garázda bejegyzésével és kötésével, egy Münchenben Garázda czimerével és egy Bécsben Garázda jellemző kötésével.

Mind a két codex a hazai renaissancera fölötté érdekes. Czimlapjaik fényképmásolatát megrendelésemre a Nemzeti Múzeum könyvtára már bírja.

A hitbizományi könyvtárban megvizsgáltam még a Thuróczy krónikák brünni és augsburgi kiadásainak igen megvágott példányait, továbbá Temesvári Pelbárt és Michael de Hungaria néhány munkáját, de ezekben semmi jellemzőt nem találtam.

c) *Bécsi érseki könyvtár.*

Ezen könyvtár azért bir reánk fontossággal, mert Faber János egykori budai prépost és utóbb bécsi érsek († 1541.) könyveinek egy részét őrzi, ki, mint ismeretes, nagy humanista volt s a Corvinából sok czimeres példányt szerzett könyvtára számára. Ezen könyveknek legnagyobb része a bécsi udvari könyvtárba került, egy rész azonban a bécsi érseki könyvtárban maradt, mely Rómer Flóris szerint Wienerneustadtból is kapott Corvin-codexeket s általában renaissancetani kéziratokban gazdag. A könyvtár azonban nehezen hozzáférhető. Rómer Flóris sem tudott ide bejutni. Az ití levő hazai vonatkozású középkori kéziratokat tudtommal magyar tudós még nem vizsgálta. Ezért fektettem súlyt ezen könyvtárra, mert ebben ismeretlen dolgokat találni reméltem. A könyvtár azonban ezúttal rendezés alatt van s ezért megvizsgálását kedvezőbb alkalomra kellett halasztanom.

d) *Herczeg Liechtenstein-féle könyvtár Bécsben.*

Ezen könyvtárban Kálmáncehi Domonkos váradi püspöknek egy 1481-ben igen fényesen kiállított irott missaléja érdekelt, melynek colophonját Garampi bibornok Kollerhez 1782. jun. 25-én

intézett (a N. Múzeumban levő) egyik levelében így írja le: «Missale, quod scribi fecit venerabilis pater dominus Dominicus praepositus ecclesie Albensis regnante serenissimo principe domino Mathia dei gratia rege Hungariae, Bohemiae etc., anno domini M.CCCC.LXXXI., nativitatis ejusdem Dominici praepositi anno 49.»

Ezen codex, mikor Garampi látta, még a Klagenfurt melletti vieringhi cistercita kolostorban volt, honnan valószínűleg a monostor saecularisatiója után került herczeg Liechtenstein könyvtárába.

Ezen codexet Bunyitay Vincze, a nagyvárad püspökség jeles monographusa nem ismerte, mert Kálmáncsehi Domonkos életkorát, mely itt határozottan van kitéve, nem tudta meghatározni. Mivel pedig Kálmáncsehi czimerével Zágrábban három codexet, Lambachban egyet és egyet a Liechtenstein-könyvtárban ismerünk, s ezek közül csak az első négy van irodalmunkban ismertetve, az ötödik Kálmáncsehi-codexről fel kellett tennünk azt, hogy a Garampi által leirt példánnyal azonos; s mert Bunyitay, Rómer Flóris nyomán, egy Kálmáncsehi-codexet a Liechtenstein könyvtárban említ, ezért ezt ezen könyvtárban kerestem.

E célból átvizsgáltam a könyvtár kéziratgyűjteményét, mely főleg pazar fényű miniatűrökben igen gazdag s a francia, burgundi és olasz könyvfestészeti iskola termékeiből igen jeles példányokat bir. Ezek közt Kálmáncsehi Domonkos keresett breviariumát csakugyan megtaláltam.

Ezen kézirat a fényes kiállítású kéziratokhoz tartozik. Ivrétben középminőségű hártván, két hasábon van kiállítva s igen csinos miniatűrök, aranyos és színes lapszéli diszítések és arany initialék ékesítik. Nem oly fényes és finom kiállítású mint a lambachi Kálmáncsehi-missale, melyet *Franciscus de Castello de Mediolano* festett, s mely a renaissance-kori festett kéziratok legfényesebbjeihez tartozik, de a német iskola izlésében csinosan festett és gazdagon kiállított kézirat, mely habitusára nézve a zágrábi kincstárban őrzött Kálmáncsehi-missale jelleméhez legközelebb áll.

A kézirat egy vastag kötetben missalét és breviariumot tartalmaz.

A naptárban a magyar szentek ünnepei és a szövegben ezeknek officiumai a szokott napokon fordulnak elő.

Részletes leírását azonban ezuttal mellőzöm, mert egy másik

munkában, melyet a mohácsi vész előtti magyar bibliophilekről szándékozom közrebocsátani s hol Kálmáncsehi Domonkos könyveiről részletesen lesz szó, fogom azt tüzetesen tárgyalni.

A colophont azonban, mely a tulajdonos és a kézirat korának meghatározására becses adalékot nyújt, ide igtatom. Ez halvány fekete tintával gotikus cursiv betűkkel így hangzik: *Hunc librum breviarii et missalis fecit scribi venerabilis pater dominus Dominicus praepositus ecclesiae Albensis regnante serenissimo principe domino Mathia dei gratia rege Hungariae, Bohemiae etc., anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo primo, nativitatis eiusdem Dominici prepositi quadragesimo nono.*

E colophontól megtudjuk, hogy a codexet *Kálmáncsehi Domonkos* fejevári prépost, majd váradi és erdélyi püspök 1481-ben, 49 éves korában csináltatta, kinek születését ezen ekkorig ismeretlenül lappangott adatból, pontosan meghatározhatjuk.

Ezen missalével Kálmáncsehi Domonkos kéziratának száma ötre emelkedik, melyekből, mint említettem, három a zágrábi főegyházi, egy a lambachi sz. benedekrendi és egy a herczeg Liechtenstein-könyvtárban őriztetik, s melyeknek főlapjain az egykori műpártoló-tulajdonos ismeretes czimere többféle összeállításban látható.

e) *A klosterneuburgi sz. ágostonrendi könyvtár.*

A klosterneuburgi lateráni kanonokrend könyvtára a tudományos irodalomban régi idő óta ismeretes.¹ A könyvtárt a monostorral együtt sz. Lipót babenbergi herczeg 1108-ban alapította, kinek *imádságos könyvét* és az általa használt *Bibliát* a könyvtár címeliái közt őrzik.

¹ L. Petzhold J. Adressenbuch der Bibliotheken Deutschlands, Österreich-Ungarns und der Schweiz. Dresden, 1875. 221. l. — H. J. Zeibig. Die historischen Handschriften der Stiftsbibliothek zu Klosterneuburg. S. Notizenbl. Beilage z. Arch. österreich. Geschichtsquellen. 7. sz. 104—106. és 135—138 l. — Die Stiftsbibliothek von Klosterneuburg. Alte Kataloge von Handschriften. Inscripte Deutsche Lobgedichte. Intelligenzblatt XI. köt. 101., 123. 177., XII. köt. 1. l. — Klosterneuburger Palaeotypen von J. 1462—1480. Intelligenzblatt XII. köt. 33. l. — Verzeichniss der Abschreiber von Handschriften in der Stiftsbibliothek zu Klosterneuburg. Intelligenzblatt XII. köt. 49. l.

A könyvtár körülbelül 60,000 kötet nyomtatványból, 1250 középkori kéziratból és 1000 incunabulumból áll, melyekről rövid, írott jegyzék létezik. A könyvtár egy rendszeresített könyvtárnok felügyelete alatt áll, kinek újabb szerzeményekre évi 500 forint dotáció áll rendelkezésére.

A könyvtárnoki tisztet ez idő szerint dr. Peterlin Adalbert theologiai tanár viseli, ki magát egész lelkesedéssel a könyvtár-tudományi szakma művelésére szentelte s arra vállalkozott, hogy a könyvtár rendszeres lajstromozását néhány év alatt végre fogja hajtani. Ezen feladatában őt egy világi amanuensis támogatja, ki az általa fölvetett könyvek czimmásait a czédula-katalógus számára lemásolja és az olvasó teremben a kutató közönségnek szolgálátára áll.

Ezen könyvtárban a könyvtárnok szives kalauzolása mellett öt napig dolgoztam s ez idő alatt a kéziratgyűjtemény középkori kézírataiból a hungaricákat megvizsgáltam.

E kéziratgyűjtemény arról nevezetes, hogy XII—XV. századbeli kézíratainak legnagyobb részét a klosterneuburgi szerzetesek irták és festették, a mint ezt a kéziratok colophonjában és czímlapján fönmaradt egykorú bejegyzések tanusítják.

Ezen örvendetes eredményt az általam megvizsgált mölki, göthweigi, st. floriani, kremsmünsteri, seitenstetteni, lambachi, salzburgi és heiligenkreuzi monostori könyvtárakban is tapasztaltam, hol a kéziratok középkori készletét leginkább az illető monostorok szerzetesei irták és festették. S még örvendetesebb az, hogy ezen kéziratok legnagyobb részben az illető monostorok tulajdonában ma is meg vannak. Mig ellenben nálunk a hazai monostorok középkori könyvkészletéből alig maradt fön valami.

A klosterneuburgi könyvtár történeti fontosságú kézíratai Chmel, Pertz, Wattenbach, Zeibig és mások leírásaiból ismeretesek.

Mégis érdekesnek tartom a ritkább kéziratokból a következőket itt kiemelni: a) *A könyvtár kézíratainak katalogusa 1330-ból*. XIV. századbeli l. kézirat. b) *Hagen krónikája*, XV. századbeli kézirat, több példányban. c) *Andreae canonici regularis chronicon ab a. 1430—1438.*, XV. sz. autograph kézirat, mely a XV. századbeli osztrák politikai és egyházi viszonyokra nyujt adalékok. d) *Joannis de Mandevilla itinerarium in terram sanctam de anno 1442.*, XV. sz. kézirat, mely a szentföldi utazások irodal-

mára bir fontossággal. e) *Ladislai Suntheim tabulae Claustro-neoburgenses*, XV. sz. kézirat, és f) *Ptolomaeus 1435-ből*, melyek csillagászati szempontból érdekesek. g) *Nicolaus de Dinckelspüchel* és *Thomas de Hasselbach* nagyszámú eredeti vitairatai a XV. századból; és h) *Huss és Wikleffre* vonatkozó egykorú kéziratok jelentékeny számban, melyek ezen kor egyházi és politikai történetéhez csak részben vannak fölhasználva.

Az incunabulumokból mint elsőrendü bibliographiai ritkaság kiemelendő az *1462-dik évi mainzi biblia*, mely Fust és Schöffler mainzi műhelyében készült s melyből a könyvtár egy teljes és szép példányt bir. Ezen kiadásból Magyarországon csak a gyöngyösi ferenczrendiek birnak egy példányt, mely az 1882-diki országos könyvkiállításon volt be mutatva.

A magyarországi vonatkozású kéziratokból *Huendler Vitus* pécsi püspöki vicarius XV. századbéli formulariuma és *Joannes de Bredenscheid* Nagy Lajos király udvari legistájának 1367-ben Visegrádon irt munkája érdekelték, melyeket tüzetesen megvizsgáltam.

A Huendler-féle formulariumot tudósaink közül először Koller József használta fel 1796-ban, ki a codexből 113 lapra terjedő kivonatot közölt;¹ Bredenscheid János kéziratát pedig, ki mint I. Lajos király udvari legistája és a szent széknél követe, e munkát 1367-ben Visegrádon irta, e sorok írója először a «Magyar Könyv-Szemle» 1879-diki folyamában² s másodszer az országos könyvkiállítás «Kalauz»-ában ismertette.

A *Huendler Vitus*-féle formulás-könyv XV. századbéli, latin papirkézirat 8-adréttben, mely a «*Nicolai Bohemi de Millnyk Cordiale*» című XV. századbéli, theologiai tartalmu latin kézirattal van összekötve s 370 beirt papírelvéből áll. Mostani signaturája: MS. 941.

A kézirat több XV. századbéli kéz másolata s magyarországi formulárét, theologiai értekezéseket, német közmondásokat, orvosi recepteket és latin verseket tartalmaz.

Bennünket különösen Huendler Vitus formuláréja érdekel,

¹ *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum*. IV. köt. 246—359. l.

² Magyarországi könyvmásolók és betűfestők a középkorban. Magyar Könyv-Szemle, 1879. folyam 135—137. l.

mely ugy tartalmánál fogva, mint magában véve a Mátyás-korabeli történetíráshoz és az akkori kancelláriai praxishoz érdekes adalékot nyújt.

Ezen Vitus Huendler német származású carmelita-rendű szerzetes volt, ki 1448-ban Bécsben bodoni püspökké szenteltetett fel s ez időtől fogva 1465-ig az akkori pécsi püspökök alatt a suffraganeusi tiszteletet viselte. Mikor ezen állásától a magyar nyelvben való járatlansága miatt meg kellett válnia, a váradi, erdélyi és zágrábi püspököknek ajánlotta fel szolgálatát, kik egyházmegyéjükben felváltva alkalmazták s megbízták őt a suffraganeusi teendők végzésével. Ezen minőségében kifejtett hivatalos tevékenységéről tanuskodnak azon levelezések, melyeket az említett formuláskönyvben a klosterneuburgi egykorú kézirat tartott fenn számunkra. A kézirat kétségkívül Vitus Huendlernek volt tulajdona, kinek miniatúr arczképét és czímerét a formuláskönyv 5-ik levelén látjuk.

Hivatalos működése Mátyás király uralkodásának és Janus Pannonius pécsi püspökségének idejére esett, ezért levelezései az akkori egyházi, politikai és művelődéstörténeti viszonyokra birnak kiváló fontossággal.

Ezen levelezéseknek nagy részét, főleg pedig azokat, melyek a pécsi egyházmegyére vonatkoznak, mint előbb említettem, Koller adta ki, de egy részök még ma is kiadatlan.

Ez utóbbiak közé tartoznak: *a)* II. Pius pápa levele Mátyás királyhoz Podiebrad praetensioi tárgyában 1465-ből és Mátyásnak erre vonatkozó válasza, továbbá *b)* Mátyás király rendelete a cseh rendekhez a hussiták ellen 1468-ból és ugyanez évből a trebitschi táborból keltezett rendelete Podiebrad ellen és hasonlók.

Ezen ekkorig fel nem használt levelekre, valamint az érdemileg még nem méltatott Huendler-féle formuláskönyvre, mely a Mátyás-korabeli levelezőkönyvekhez becses adalékot nyújt, felhívjuk a szakferfiak figyelmét.

A *Bredenscheid*-féle latin hártya-kézirat azért érdekelt, mert azt reméltem, hogy a monostori könyvtár régi katalógusában találni fogok valami adatot arra nézve, hogy mily utakon és időben került a kézirat Nagy Lajos király könyvtárából a klosterneuburgi könyvtárba?

Ezen reményben azonban csalatkoztam. A könyvtár régi

katalogusai a codex vándorlási történetére nézve semmi adalékot nem nyújtanak.

Kétségtelen csak az, hogy a kéziratot Nagy Lajos király számára *Bredenscheid János* udvari legista *Visegrádon 1367-ben készítette*, de hogy mikor került az Magyarországból Klosterneuburgba, ezt pozitív adatok hiányában eldönteni nem tudom.

Azt azonban egész határozottan mondhatom, hogy a könyvtárban ezen kéziraton kívül más kéziratot Nagy Lajos király könyvtárából ¹ nem találtam.

A XV. századból azonban találtam egy magyarországi vonatkozású latin kéziratot, melyet *1427-től 1429-ig Libetbányai Magyar Péter másolt*, ki mint könyvmásoló és betűfestő a XV. századbeli scriptorok közt kiváló helyet foglal el ² s kitől ekkorig három óriási folio kéziratot ismertem, melyeket 1424—1426 között másolt. Ezekből az egyik a British Museum, a másik a lipesei egyetemi és a harmadik a berlini királyi könyvtár birtokában van. Mind a három kézirat canonjogi tartalmú, s feltűnő nagy alakjuk és csinos kiállításuk által tűnnek ki.

Ezekhez járul most negyediknek a klosterneuburgi XCVII. számú, nagy fénynyel kiállított kézirat, mely szintén Libetbányai Magyar Péter munkája s ekkorig még felkutatva nem volt.

Ezen kézirat is canonjogi magyarázatokat tartalmaz, s nagy ívrétben 500 beirt hártylevélből áll.

¹ Nekem Nagy Lajos király könyvtárából a következő négy kézitról van tudomásom: a) *Bécsi képes krónika 1359-ből, Nagy Lajos arczképevel és címerével*. A bécsi császári udvari könyvtárban. b) *S. Gregorii papae moralia super Job, completa in Wisegrad per Joannem Bredenscheid de Tremonia legistam Ludovici regis Hungarie, anno domini MCCC sexagesimo septimo, mense Julii*. Fényes kiállítású hártylevél-kézirat, a klosterneuburgi monostori könyvtárban. c) *Esztergomi missale 1377-ből*. Másolta, festette és kötötte Steph Henrik csukárdi plebános. Fényes kiállítású hártylevél-kézirat, a címlapon Nagy Lajos címerével. A gyulafejevári gróf Batthyányi-könyvtárban. d) *Psalterium trilingue, Latinum, Germanicum et Polonicum*. Fényes kiállítású hártylevél-kézirat, Nagy Lajos címerével. A st. floriani ágostonrendi könyvtárban.

² L. «Adatok a magyarországi XIV—XV. századbeli könyvmásolókhöz» című értekezésem a M. Könyv-Szemle 1879-iki folyamában 49. l. és «Könyvkiállítási Kalauz» 12. l.

Colophonja a következő: *Explicit summa super decretalibus compilata per archiepiscopum Ebredanum, quae scripta est per Petrum de Lebeta et inchoata est tempore egregii doctoris Joannis de Pertolsdorff anno domini millesimo quadringentesimo XXVII., canonici monasterii Newburgensis Claustralis et plebani ecclesie sancti Martini, eo mortuo completa est per venerabilem dominum dominum Georgium praepositum eiusdem monasterii anno XXIX., pro qua deus gloriosus cum matre sua gloriosa sit benedictus in secula seculorum. Amen.*

Ezen ismeretlen kézirat által a Libetbányai Magyar Péter által másolt kéziratok száma *négyre* emelkedik, melyeknek colophonjában a nevét és a másolás idejét pontosan följegyezve találjuk.

f) A zwettli cisterciák könyvtára.

A zwettli cisterciák könyvtára a harminczezer kötetet meghaladja. Középkori és más történeti kéziratait Linck, Pez és Frast leírásaiból ismerjük. A könyvtár egy 1500-dik évi ismeretlen *esztergomi obsequialéját* Meier «Wiens Buchdruckergeschichte» című munkája alapján a «Magyar Könyv-Szemle» 1887-diki folyamában ismertettük. Jelen tanulmányutamban óhajtottam a könyvtár *Annales Ungarorum antiqui* és *Compendium historiae Ungaricae* című kéziratait megvizsgálni, melyekről Horvát István kéziratban maradt bibliographiai jegyzeteiben tesz említést. Ezen kéziratok azonban, mint a monostor könyvtárnokától értesültem, a könyvtár kéziratai közt nincsenek meg, valószínűleg nem is voltak, s így csak tévedésből kerültek Horvát István jegyzékébe.

A hazai vonatkozású középkori forrásokból mindössze néhány oklevélmásolat, továbbá szórványos történeti könyvbejegyzések és Thuróczy krónikájának egy 1488-dik évi brünni kiadása érdemelnek különös figyelmet, melyek az irodalomban megjelent szakleírásokból ismereteseek.

Ezzel 1888-dik évi tanulmányutamam befejeztem.

¹ *Annales monasterii Claravallensis (Zwettl) Cisterciensium. Viennae. 1723.* — Hier. Pez, *Scriptores rerum Austr. Lipsiae et Ratisbonae, 1721—45.* I. köt. 541 s köv. l. — Frast, *Urkunden und geschichtl. Notizen stb. Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen.* II. évf. 1 köt. 361—427. l.